

УДК 657.471/.474:338.512

Циган Р.М.*старший викладач кафедри обліку та фінансів
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського***Синято А.О.***студентка
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського*

БУХГАЛТЕРСЬКА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ АГЕНТСЬКИМИ ВИТРАТАМИ

У статті розглянуто теоретичні засади розвитку агентської теорії в корпоративному середовищі. Проаналізовано логіку становлення агентської проблеми та, як наслідок, корпоративних конфліктів. Наведено класифікацію агентських витрат. Досліджено ефективність механізмів впливу на менеджерів з метою зниження рівня агентських витрат та підвищення інформованості власників компаній. Обґрунтовано необхідність забезпечення якісною інформацією управлінських рішень акціонерів для зниження агентських витрат.

Ключові слова: агент, агентська проблема, принципал, агентські витрати, моніторинг, бухгалтерська інформація.

Цыган Р.Н., Синято А.А. БУХГАЛТЕРСКАЯ ИНФОРМАЦИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ АГЕНТСКИМИ ИЗДЕРЖКАМИ

В статье рассмотрены теоретические основы развития агентской теории в корпоративной среде. Проанализирована логика становления агентской проблемы и, как следствие, корпоративных конфликтов. Приведена классификация агентских издержек. Исследована эффективность механизмов воздействия на менеджеров с целью снижения уровня агентских издержек и повышения информированности владельцев компаний. Обоснована необходимость обеспечения качественной информацией акционеров для снижения агентских издержек.

Ключевые слова: агент, агентская проблема, принципал, агентские расходы, мониторинг, бухгалтерская информация.

Tsygan R.M., Synyato A.O. BOOK-KEEPING INFORMATION AS A MEASURE FOR ENSURING AGENT EXPENSES MANAGEMENT

The article deals with some theoretical point of agent theory development in corporative environment. Logic of agent problem raising and corporative conflicts as a result has been analysed as well. Agent expenses classification has been determined too. Effectiveness of mechanism of influence upon managers in order to decrease level of agent expenses and to increase companies owners being kept informed have been investigated. Necessity for shareholders being supplied with qualitative information of management decisions for agent expenses reduction.

Keywords: agent, agency problem, principal, agency costs, monitoring, accounting information.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світового господарства, коли стан економіки постійно ускладнюється порівняно з індустріальним періодом, особливої уваги потребує забезпеченість підприємства таким ресурсом, як інформація. Вона стає технічно більш досконалою, що зменшує можливості економії у сфері інформування персоналу. Проте не всі учасники управлінського процесу мають доступ до правдивої та актуальної інформації. Зазначена проблема широко досліджується одним із напрямів сучасного неонституціоналізму – агентською теорією, або теорією агентських відносин, яка дає змогу під іншим кутом подивитися на проблеми інформування, запропонувати нові та нестандартні шляхи для їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналітичний огляд праць із агентської теорії свідчить про те, що ця тематика цікавить науковців та дослідників і представлена в роботах багатьох авторів, таких як А. Берле та Дж. Мінз [1], а також М. Дженсен та К. Мерфі [2], які вважаються основоположниками агентської теорії. Т. Еггертсон розглядав вплив теорії на макропроцеси [3]. Р. Коуз досліджував причини виникнення агентських відносин [4]. Також зазначену проблему досліджували такі вчені, як: А.О. Касич [5, 6, 7], В.В. Ковальов [8], Д. Крепс [9], Бр. Річард та М. Стюарт [10], А. Алчіан і Г. Демсец [11], О. Вільямсон [12], Р.М. Циган [13], М. Шигун [15], Т.В. Теплова [16], К.Ю. Воронова [18] та інші. Однак в умовах постійних змін в інформаційному

просторі шляхи вирішення агентської проблеми потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є огляд основних причин виникнення конфліктів, пов'язаних із недостатнім рівнем обліково-аналітичного забезпечення управління, а також способів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агентська проблема була сформована на початку ХХ ст. у США вченими А. Берле та Дж. Мінзом у праці «Сучасна корпорація і приватна власність», яка розглядає проблеми відокремлення функцій управління від власників, що частково були передані менеджерам компаній. Тобто в багатьох американських корпораціях внаслідок існування величезної кількості акціонерів управління корпорацією передавалося в руки професійних менеджерів. А. Берле та Дж. Мінз у цій праці велику увагу приділили бухгалтерському обліку як елементу управління корпорацією. Вони зазначали, що бухгалтерська інформація відкриває перед підприємством можливості для залучення грошових коштів, адже кредитори насамперед звертають увагу на бухгалтерську звітність [1]. Фактично відбувається підвищення вимог щодо обліково-аналітичного забезпечення всіх аспектів діяльності підприємства у контексті забезпечення рішень у сфері стратегічного менеджменту [5].

Згодом проводилися дослідження опортуністичної поведінки управлінського персоналу, який здатен приховувати або вносити некоректні зміни до бухгалтерської інформації у своїх інтересах. На початку

80-х років XX століття М. Дженсен і К. Мерфі провели дослідження залежності вартості фірми від винагороди її менеджера. Вони дійшли висновку, що в середньому пакет акцій корпорації, яким володіє її генеральний директор, становить 0,14% всіх акцій. У середньому на кожен 1000 доларів приросту власності акціонерів генеральний директор отримує лише 3,25 долара додаткової винагороди. Тобто більшість менеджерів вищої ланки не зацікавлені в підвищенні вартості компанії, а як наслідок, і в розширенні моніторингової функції бухгалтерського обліку [2]. Відповідні зміни повинні відбуватись і в методиках аналізу результативності діяльності підприємства, які б і забезпечували об'єктивну інформацію в умовах її різноманітності та багатогранності. Можливі методичні підходи до аналізу у контексті забезпечення максимальної об'єктивності його результатів представлено у роботах А.О. Касич [6; 7].

Загалом агентські відносини – це контракт, у межах якого один або більше суб'єктів (акціонерів, принципалів) наймають агента з метою виконання дій від їх імені, що припускає делегування виконавцю деяких прав ухвалення рішень.

Сьогодні значна кількість компаній мають складну структуру власності, велику кількість підрозділів, а тому і велику кількість акціонерів. Складність та масштабність діяльності таких підприємств вимагає значних капіталовкладень для їх фінансування та ускладнює управління цими потоками. Відповідно до цього власники компаній не мають можливості слідкувати за поточним станом

справ. Тому вони передають контроль професійним менеджерам (раді директорів), щоб керувати компанією від їх імені, а самі потребують узагальнених та об'єктивних даних щодо результатів.

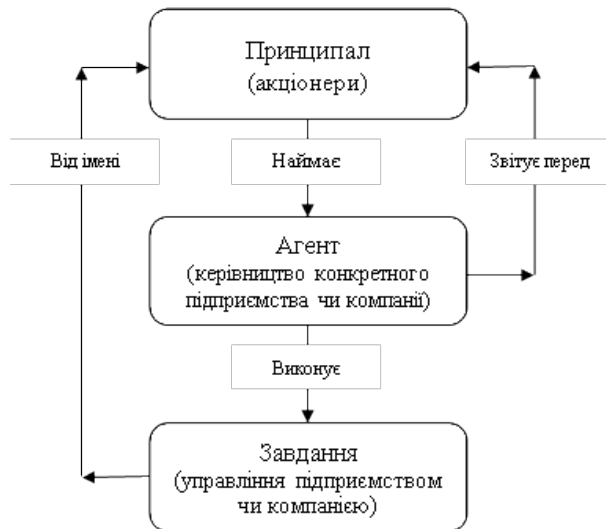

Рис. 1. Відносини у межах агентської теорії

Джерело: власна розробка

Важливою умовою виконання покладених на агента обов'язків та реалізації прав акціонерів є агентський договір. Він повинен визначати сферу,

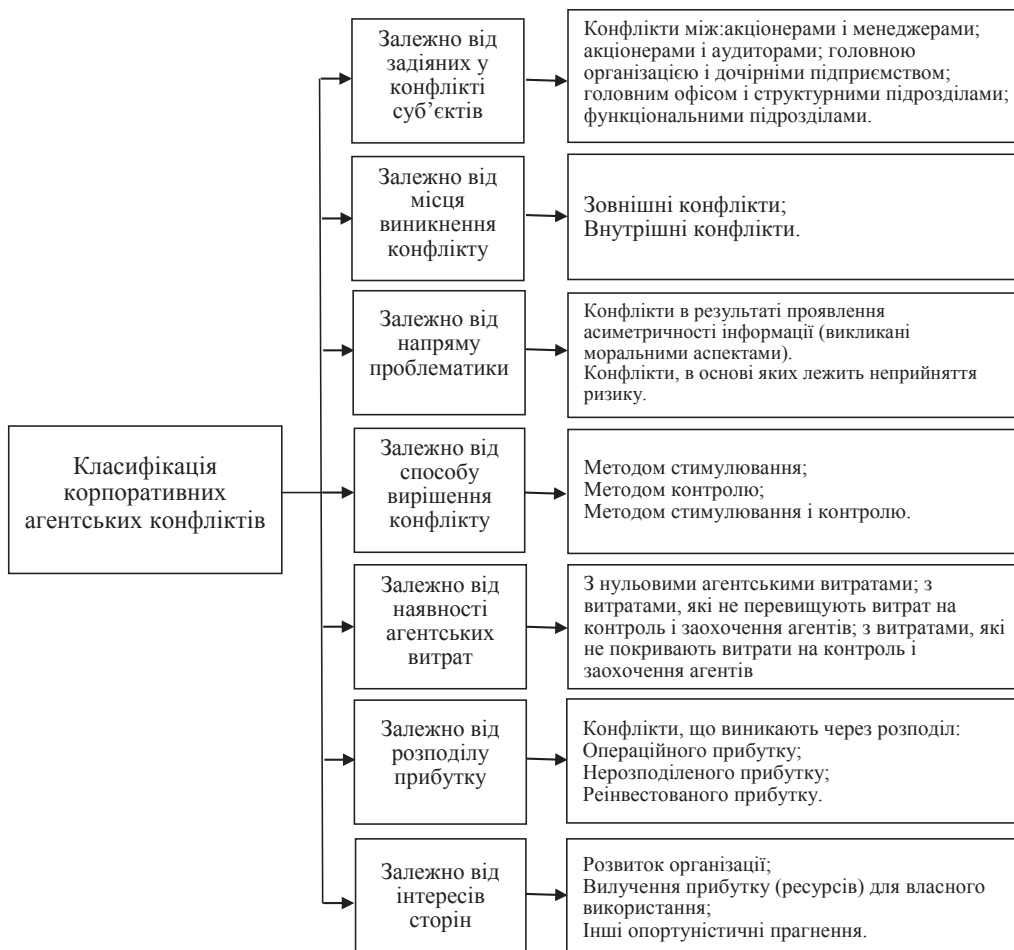

Рис. 2. Класифікація корпоративних агентських конфліктів

Джерело: узагальнено авторами за джерелами [9, 10, 11]

характер і порядок виконання комерційним агентом посередницьких послуг, права та обов'язки сторін, умови і розмір винагороди комерційному агенту, строки дії договору, санкції у разі порушення сторонами умов договору та інші визначені сторонами необхідні умови. Директори (агенти) мають довірчу відповідальність перед акціонерами своєї організації. Як правило, повноваження директорів зазначаються і в установчих документах компанії. Самі ж акціонери зазвичай відіграють пасивну роль у повсякденному управлінні компанією (рис. 1).

Очікується, що агент, виступаючи від імені принципала, буде діяти в його інтересах. Але, згідно з положеннями теорії агентських відносин, принципал і агент, по-перше, прагнуть до максимізації власної вигоди, а по-друге, їх інтереси не завжди збігаються [8].

Таким чином, неминуче виникає агентська проблема, яка полягає в тому, що агент може діяти не в інтересах принципала, а за його рахунок прагне до збільшення власного добробуту або може демонструвати опортуністичну поведінку. Як результат такого протистояння виникає агентський конфлікт.

Потенційний агентський конфлікт виникає у всіх тих ситуаціях, коли менеджер володіє менш ніж 100% її голосуючих акцій.

Якщо компанія знаходиться у власності однієї людини, що самостійно управляє нею, то такий власник-менеджер буде діяти, прагнучи максимізувати власний добробут.

Однак якщо власник-менеджер поступається частиною власності, продавши акції фірми стороннім інвесторам, то виникає потенційний конфлікт.

Конфлікти мають важливе значення для більшості великих корпорацій, оскільки, як правило, менеджери великих фірм володіють лише невеликим відсотком їх акцій. Вони можуть виникати у будь-яких умовах та мають широку класифікацію (рис. 2).

Окрім цього, конфлікти виникають не лише між принципалом та агентом, а й між іншими зацікавленими сторонами (табл. 1). Агентський конфлікт часто реалізується в тіньових заробітках агентів – менеджерів, які не є власниками підприємств. Вони мають можливість вибирати виробничий план таким чином, що інтереси власників не будуть враховані.

Менеджер набагато краще від акціонерів обізнаний про свої можливості, і його діяльність не піддається безпосередньому спостереженню. А за кінцевими результатами важко судити про якість прийнятих рішень. Завдяки цьому агент має можливість впливати на угоди підприємства та обирати ті з них, які збігаються з його інтересами.

Так, наприклад, за відсутності прямого контролю менеджер, який приймає рішення щодо постачання, може отримувати від постачальника тіньовий відсоток від угоди. Такий вид зловживань характерний насамперед для великих компаній і державних замовників, які не використовують прозору системи тендерів на визначення постачальників.

Існує безліч прямих і опосередкованих способів отримання хабарів. Прямий хабар може виплачуватися безпосередньо контрагентом згідно з угодою, як правило, готівкою. Непрямий хабар може бути організований через надання контрагенту супутніх послуг відповідними менеджерами. При цьому роботи можуть як виконуватися фактично, але бути переоцінені, так і не проводитися зовсім.

Управлінський персонал вищої ланки зазвичай проявляє зацікавленість у високих окладах, привілеях, додаткових благах, що надаються керівникам, виплатах коштів корпорації благодійним організаціям, оскільки велика частина цих витрат лягає на інших акціонерів.

Подібні зловживання приводять до того, що зі споживачів утримується додаткова плата, встановлена з урахуванням інтересів агентів. Споживачами у цьому разі можуть бути як підприємства, так і фізичні особи – кінцеві споживачі.

Загалом менеджерів можна спонукати працювати на користь акціонерів за допомогою стимулів, обмежень і покарань. Але ці засоби ефективні лише тоді, коли акціонери можуть простежити за всіма діями менеджерів. Як правило, для зменшення агентських конфліктів і часткового вирішення проблеми морального ризику акціонери повинні нести агентські витрати, до яких належать всі витрати, понесені з метою спонукати менеджерів діяти з позиції максимізації вигоди акціонерів, а не своїх егоїстичних інтересів [13].

Існують три найважливіші категорії агентських витрат:

Таблиця 1

Агентські конфлікти у сучасному середовищі та їх суть

Конфліктуючі сторони	Суть конфлікту
Власник капіталу (принципал) – Менеджер (агент)	Менеджери мають схильність до прийняття рішень, які вигідні їм особисто, але негативно впливають на інтереси власників.
Власник власного капіталу – Власник позикового капіталу	У разі провалу проекту існує можливість оголосити компанію банкрутом і перекласти втрати на кредиторів. Тоді як за вдалого здійснення проекту власники власного капіталу отримують підвищені грошові потоки, зокрема, високі дивідендні виплати, а власники позикового капіталу – фіксовані відсотки, які відбивають ризик інвестування, тобто позитивний ефект від ризикованого проекту отримують власники власного капіталу, а втрати – кредиторі.
Зовнішні акціонери (інсайдери) – Внутрішні (аутсайдери)	Викуп менеджерами контрольного пакета акцій в акціонерів через ініціювання збитків і свідоме поширення негативної інформації про фінансовий стан компанії.
Власники значних пакетів акцій – Власники дрібних пакетів акцій	Причина конфлікту полягає у додатковій емісії акцій, що приводить до зменшення впливу на компанію власників незначних пакетів.
Короткострокові інвестори – Довгострокові інвестори	Конфлікти між власниками, інтереси яких орієнтовані на довгостроковий розвиток компанії, й інвесторами, що прагнуть отримати швидку віддачу на вкладені кошти, полягають у відмінних прагненнях щодо стану акцій. Якщо першим необхідно підвищити внутрішню ціну акцій, то останнім – підвищити поточний курс акцій.
Менеджери – Кредитори	Надання коштів під заставу може привести до вилучення з обороту необхідних обігових коштів; кредитори отримують можливість втручатися у справи компанії.
Генеральний директор – Менеджери нижчої ланки	Дрібні зловживання з боку менеджерів призводять до поширення бюрократії, а їх поведінка може не відповідати економічній політиці підприємства.

Узагальнено автором за джерелами [3, 4, 12]

1) витрати на здійснення моніторингу з боку принципала;

2) витрати на створення організаційної структури, яка обмежує можливість небажаної поведінки менеджерів;

3) витрати на розбіжності, що виникають тоді, коли умови встановлені акціонерами.

Агентські витрати визначаються як сума зазначених витрат (рис. 3).

Вперше подібну класифікацію запропонували М. Дженсен і В. Меклінг [14]. До першого складника вони відносять витрати на написання контрактів і контроль над їх виконанням, зусилля з нагляду й оцінки діяльності агента.

Другий складник – витрати самообмеження з боку агента: витрати на гарантію того, що агент не зробить певних дій у збиток принципалу або компенсує завдані втрати.

Окрім цього, виникає певна розбіжність між рішеннями, які приймають агенти, й оптимальними рішеннями, які максимізували би добробут принципала. Скорочення вигоди акціонерів у цьому разі, яке являє собою витрати втрачених можливостей, називають витратами розбіжності і відносять до третього складника агентських витрат.

Агентські витрати можна розділити також на прямі і непрямі (табл. 2). Прикладом витрат моніторингу є витрати на прове-

дення акціонерних зборів і утримання ради директорів. Прикладом витрат самообмеження є витрати на внутрішній аудит компанії, страхування ризиків та інші.

Непрямі агентські витрати – це доходи, втрачені в результаті недосконалості контролю над діями агентів і неповноти контрактів. До непрямих витрат відносять витрати розбіжності, які є наслідком опортуністичних дій агентів і конфлікту інтересів учасників корпорації.

Якщо акціонери не роблять жодних зусиль, щоб вплинути на поведінку менеджерів, то агентські витрати дорівнюють нулю. Така ситуація приводить до втрати акціонерами частини свого багатства внаслідок неефективних дій менеджерів. І навпаки, якщо акціонери контролюють усі вчинки менеджерів, витрати будуть досить високі.

Таким чином, оптимальну величину агентських витрат слід визначати тим же методом, яким приймаються будь-які інвестиційні рішення: агентські витрати можуть збільшуватися до тих пір, поки

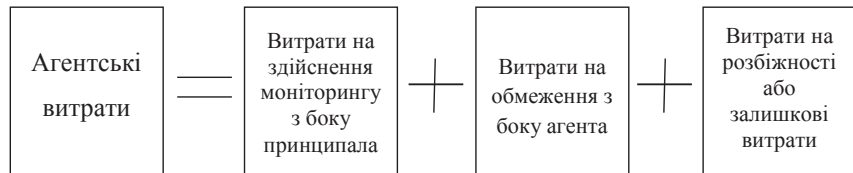

Рис. 3. Склад агентських витрат

Джерело: власна розробка

Таблиця 2

Види агентських витрат

Прямі витрати	
<i>Витрати на здійснення моніторингу</i>	
Витрати на проведення загальних зборів акціонерів	Збори акціонерів обирають членів наглядової ради, голову колегіального виконавчого органу товариства (особу, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу товариства), членів ревізійної комісії
Витрати на утримання ради директорів	Рада директорів затверджує розподіл фінансових і матеріальних засобів організації за напрямками її діяльності для уникнення зловживань однієї особи та аналізує фінансовий стан організації
Витрати на утримання ревізійної комісії	Ревізійна комісія проводить перевірку фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства за результатами фінансового року, найбільше увага акцентується на роботі головного бухгалтера та його заступника
Витрати на ведення реєстру акціонерів	Дають змогу вести облік нарахованих доходів за цінними паперами та проводити моніторинг особових рахунків зареєстрованих осіб задля уникнення зловживань
<i>Витрати на обмеження з боку агента</i>	
Витрати на внутрішній аудит	Передбачає захист інтересів власників щодо збереження та ефективного використання ресурсів підприємства, проводиться постійно та розширено і підконтрольний власнику
Витрати на страхування ризиків	Страхування кредитів; страхування інвестицій; страхування виданих та прийнятих гарантій; страхування фінансових ризиків
<i>Витрати на розбіжності (непрямі витрати)</i>	
Привілеї менеджменту	Використання грошових коштів компанії в особистих цілях, надмірне споживання: розкішні офіси, корпоративні літаки та ін.
Опір розширенню капітальної бази	Протидія залученню нового капіталу через страх втрати впливу
Опір зміні керівництва	Протидія найманню нового кваліфікованого персоналу через страх втрати робочого місця
Опір вигідному злиттю або ліквідації	Протидія вигідному злиттю чи ліквідації компанії через страх втрати робочого місця
Боротьба за владу	Боротьба за контроль над компанією, що відволікає від основних завдань управління та перешкоджає ефективному функціонуванню компанії
Трансфертні ціни	Використання службового положення під час встановлення занижених цін на вироблену продукцію та вибору контрагента, яким є компанія, що належить менеджеру
Інвестування в неприбуткові проекти	Здійснення інвестицій у невигідні проекти замість виплат акціонерам з метою отримання вигоди від роботи з грошовими потоками
Невиправдане зростання компанії	Розширення компанії на шкоду інтересам власників (шляхом поглинання або організації нових напрямків бізнесу), що збільшує значення і розміри винагороди менеджера
Витрати суспільства	Втрати, які несе суспільство (в масштабах держави) у результаті загострення конфлікту інтересів і, як наслідок, руйнування корпорації

Узагальнено автором за джерелами [11, 15, 16]

кожен долар їх приросту забезпечує збільшення багатства акціонерів більш ніж на 1 долар.

Величина агентських витрат навряд чи піддається точному вимірюванню. Не складно оцінити і відстежити прямі агентські витрати, але що стосується шкоди, яка завдається непрямими витратами, то провести її оцінку практично неможливо.

Для зниження агентських витрат принципи використовують механізми контролю над менеджерами. До найефективніших методів контролю і стимулювання відповідальної поведінки належать заохочення, регулювання та покарання (рис. 4).

Для підвищення ефективності роботи управлінцям, згідно з договором, можуть надаватися акції, з яких менеджери вищої ланки отримують дивіденди. Так, наприклад, у Великобританії директори володіють менш ніж 1% акцій близько 100 компаній. І лише чотири з десяти представників власників компаній мають свої пакети акцій [17].

Основним інструментом для реалізації регулювання функціонування компанії є бухгалтерська інформація в опублікованому та перевіреному аудитором вигляді, яку використовують акціонери.

Важливу роль у цьому процесі відіграє консолідована інформація. Так, баланс, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал, звіт про фінансові результати, а також розкриття додаткової інформації в примітках до звітності формують доступний фактичним і потенційним інвесторам (акціонерам) певний перелік інформації про конкретну компанію.

Дані звітності впливають на ефективність роботи, даючи змогу менеджерам та інвесторам визначити шляхи створення вартості з найменшими втратами, що безпосередньо веде до більш точного розподілу капіталу. Так, менеджери можуть ідентифікувати перспективні інвестиційні рішення або стратегічні інновації на основі показників звітності інших фірм [18]. Зручним інструментом при цьому являється дью ділідженс, який є по суті різновидом аудиту, але більш детально та комплексно досліджує облікову інформацію, що має значення для стратегічних рішень.

Також інформація бухгалтерського обліку сприяє ефективному управлінню активами. Наприклад, використовуючи оперативні дані, можна відмовитися від невигідних проектів, перш ніж підприємство зазнає значних збитків.

Використання та аналіз акціонерами детальної фінансової звітності також може викрити опортуністичну зацікавленість менеджерів у своїх діях. Компанії можуть знизити проблему інформаційної асиметрії, отримуючи надійні інформаційні сигнали, що подаються обліковим процесом. Постійний моніторинг дає змогу мати широкий доступ до суттєвої та достовірної інформації про фінансово-господарську діяльність, фінансовий стан, інвестиційні можливості, вартість та ризики інших підприємств.

Показники фінансової звітності також активно використовуються під час прийняття рішень про виплату заохочень або про звільнення менеджерів вищої ланки. При цьому найбільш часто застосовуються такі фінансові показники, як прибуток на акцію, чистий прибуток і операційний прибуток.

Для досягнення більшої прозорості та отримання інформації про конкурентів інформація фінансової звітності може зіставлятися з інформацією, одержаною на ринках. Однак дослідження на базі ринкової вартості мають свої обмеження:

- результати аналізу фінансової звітності публічних компаній, акції яких вільно обертаються на фондових ринках, складно поширити на інші фірми;
- аналіз, заснований на ринковій інформації, досліджує сукупність фірм, при цьому велика частина інформації про індивідуальні компанії пропадає;
- якість подібних досліджень залежить від якості даних їх придатності для цілей аналізу, наприклад, деякі дані – короткострокові, що обмежує дослідження тільки поточним періодом.

Тому фінансова звітність залишається найбільш достовірним джерелом інформації для дослідження результатів фінансово-господарської діяльності підприємства та контролю за роботою менеджерів.

Рис. 4. Механізм впливу на менеджерів

Джерело: власна розробка

Однак розвиток і підтримка детального розкриття фінансової інформації потребує значних витрат, що в подальшому впливає на кінцеву вартість продукції і є основним недоліком зазначеного способу контролю.

Висновки з цього дослідження. Сучасний рівень розвитку економіки характеризується складністю і масштабністю управлінських завдань, що насамперед стосується керування великими підприємствами та компаніями. Така ситуація пояснює актуальність вирішення конфліктів в управлінських відносинах, що мають місце в межах системи корпоративного управління.

У зв'язку з цим однією з актуальних проблем корпоративного управління стає врегулювання агентської проблеми в компанії і зниження агентських витрат. З метою зниження гостроти впливу цих проблем на ефективність діяльності корпорацій у статті запропоновано методи вирішення зазначеної проблеми, такі як механізм впливу на менеджерів, система їх заохочення, посилення моніторингової функції бухгалтерського обліку та інші.

Але найбільш ефективним способом залишається безпосереднє втручання акціонерів у діяльність компанії. Правила корпоративного управління повинні дозволяти інвесторам приймати економічно обґрунтовані інвестиційні рішення шляхом отримання правдивої та неупередженої інформації, яка дасть змогу аналізувати поточний стан і результати діяльності компанії, прогнозувати тенденції її розвитку в майбутньому, а також оцінювати потенційні ризики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Берле А.А. Сучасна корпорація та приватна власність / А.А. Берле, С.Г. Мейнс. – Нью-Брансвік: Угода, 1991. – 396 с.
2. Дженсен М., Мерфі К. Максимізація вартості зацікавлених осіб та корпоративних цілей / М. Дженсен, К. Мерфі // Журнал прикладних корпоративних фінансів. – 2010. – № 1(22). – С. 432-424.
3. Эггертсон Т. Экономическое поведение и институты / Траунин Эггертсон. – М.: Дело, 2001. – 408 с.
4. Коуз Р. Фирма. Рынок. Право / Р. Коуз. – М.: Дело, 1993. – 192 с.
5. Касич А.О. Обліково-аналітичне забезпечення стратегічного фінансового менеджменту / Касич А.О. Чернова Г.Ю. // Бізнес-Інформ. – 2016. – № 9. – С. 206-211.
6. Касич А.О. Дью Дилидженс як ключовий інструмент аналізу доцільності інвестування / Касич А.О., Яковенко Я.Ю. // Облік і фінанси. – 2015. – № 4(70). – С. 92-97.
7. Касич А.О. Методичні підходи щодо оцінки ефективності діяльності підприємства / Касич А.О., Хімич І.Г. // Бізнес-Інформ, 2012. – № 12. – С. 55-59.
8. Ковалев В.В. Введение в финансовый менеджмент / В.В. Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 768 с.
9. Kreps D. Game Theory and Economic Modelling / D. Kreps. – Oxford: Oxford University Press, 1990. – P. 10-26.
10. Ричард Бр. Принципы корпоративных финансов / Брейли Ричард, Майерс Стюарт; [пер. с англ. Н. Барышниковой]. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2008. – 1008 с.
11. Алчіан А. Производство, стоимость информации и экономическая организация / А. Алчіан, Г. Демсец // Вехи экономической мысли – Том 5: Теория отраслевых рынков. – Санкт-Петербург: Экономическая школа, 2003. – С. 280-317.
12. Вільямсон О.Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів / О.Е. Вільямсон. – К.: «АртЕк», 2001. – 472 с.
13. Циган Р.М. Управління грошовими потоками як інструмент протидії конфлікту агентських груп / Р.М. Циган // Фінансові механізми забезпечення розвитку економіки України в сучасних умовах: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. – К.: Аграр Медіа Груп, 2016. – 254-256 с.
14. Дженсен М.С. Теорія фірми: управлінська поведінка, вартість агенції та структура власності / М.С. Дженсен, Майкл К. Енсен, Уільям Х. Меклінг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://papers.ssrn.com/abstract=94043>.
15. Шигун М.М. Бухгалтерський облік трансакційних витрат: проблеми визначення поняття і класифікації / М.М. Шигун // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 2(14). – Житомир: ЖДТУ, 2009. – С. 224-234.
16. Теплова Т.В. Финансовый менеджмент: управление капиталом и инвестициями: учебник для вузов / Т.В. Теплова. – М.: ГУ-ВШЭ, 2000. – 198 с.
17. Miller R.L. Business law today: text and summarized cases / Roger LeRoy Miller. – Andover: Cengage Learning, 2013. – 888 p.
18. Воронова К.Ю. Неоінституціональний аналіз облікового процесу: монографія / Е.Ю. Воронова. Моск. держ. ін-т міжнар. відносин (ун-т МІД Росії, каф. обліку, статистики і аудиту. – М.: «МГИМО-Університет», 2010. – 230 с.